

Vladimir Čolović *

UDK: 341.1/.8;
341.645.2
str. 61-74.

REGULISANJE ISKLJUČIVE NADLEŽNOSTI U PRAVU EU

– sa osvrtom na regulisanje u zakonodavstvu Srbije –

Apstrakt

Isključiva nadležnost sudova i drugih organa se definiše u pojedinim sporovima sa elementom inostranosti čiji su elementi vezani za državu u kojoj se nalaze sudovi i drugi organi, kada se štite određene vrednosti, čiji značaj definiše ta država. U pravu EU, isključivu nadležnost definiše Uredba br. 1215/2012 Evropskog parlamenta i Saveta o nadležnosti, priznanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima. Ovaj akt definiše isključivu nadležnost u stvarima koje se odnose stvarna prava u vezi sa nekretninama koje se nalaze na teritoriji države suda, zatim, zatim stvarima koje se odnose na status trgovačkih društava, upis u javni registar, postupka registracije i utvrđivanje valjanosti žigova, patentata i drugih sličnih prava, kao i na izvršenje sudske odluke u državi suda. U radu se posvećuje pažnja i regulisanju isključive nadležnosti u Zakonu o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja Srbije, kao i u Nacrtu budućeg Zakona o međunarodnom privatnom pravu Srbije. Autor u radu iznosi zaključak o nekompletnosti odredaba koje se odnose na isključivu nadležnost u navedenim aktima.

Ključne reči: element inostranosti, isključiva nadležnost, Uredba 1215/2012, nekretnine, sudska odluka.

1. Uvod

Nadležnost u sporovima sa elementom inostranosti se mora definisati na nivou cele države. Ako je sud jedne države nadležan u navedenim sporovima, tada će

* Redovni profesor, naučni savetnik, Institut za uporedno pravo Beograd, mail: vlad966@hotmail.com; v.colovic@iup.rs Rad je primljen 20.01.2019.

se unutrašnjim pravilima te države utvrditi koji će to biti sud. Izdvojićemo dva kriterijuma za regulisanje ove vrste nadležnosti. Prvi se primenjuje u anglosaksonskim državama, u kojima zakonodavac određuje pravila, a sud odlučuje o svakom konkretnom slučaju o zasnivanju nadležnosti.¹ Drugi način se odnosi na regulisanje nadležnosti putem unutrašnjih pravila.² Ovaj način je prihvaćen i kod nas, ali moramo reći, da on može dovesti do postojanja pravnih praznina. No, osnovni kriterijum za određivanje nadležnosti u sporovima sa elementom inostranosti je prebivalište tužene strane, ali prisutni su i drugi kriterijumi, kao što su: državljanstvo, autonomija volje, mesto nalaženja stvari, mesto činidbe, mesto delikta, i sl.³

U određenim pravnim stvarima, svaka država ima interes da samo njeni sudovi rešavaju te pravne stvari, tj., odnose. To su izuzetni slučajevi, u kojima se određuje isključiva sudska nadležnost i tada su, jedino, nadležni sudovi određene države. Samim tim, isključiva sudska nadležnost povlači za sobom nenadležnost drugih sudova. U vezi sa tim, države ne mogu svojim normama određivati nadležnost sudova drugih zemalja, osim u slučajevima, kada ne priznaju odluke stranih sudova, ali to su izuzetni slučajevi, kada po shvatanju određene države u određenim pravnim stvarima ne bi mogli postupati strani sudovi. Isključiva nadležnost je vezana samo za jednu činjenicu i ona ne daje mogućnost izbora. Isto tako, isključiva sudska nadležnost isključuje mogućnost da i strani sud, u istoj stvari, donese odluku i ne priznaje dejstvo ranije započete parnice.⁴ Osim toga, kod isključive nadležnosti ne priznaje se nadležnost stranog suda, ukoliko je ona određena na osnovu sporazuma stranaka.⁵

U ovom radu ćemo predstaviti odredbe akta koji u EU reguliše i pitanje isključive nadležnosti, kao i odredbe sadašnjeg zakonodavstva Srbije koje na potpuno drugačiji način reguliše ovu vrstu nadležnosti, kao i odredbe akta koji bi u Srbiji, u budućnosti, trebalo da reguliše oblast Međunarodnog privatnog prava, pa, samim tim, i nadležnost sa elementom inostranosti. Ono što možemo, na početku, reći jeste da Uredba donesena u EU, kao i buduće zakonodavstvo Srbije u ovoj oblasti na sličan, ako ne, na isti, način, regulišu isključivu nadležnost, koja se, pre svega, odnosi na građanskopravne i trgovačke stvari, dok sadašnje zakonodavstvo u Srbiji definiše isključivu nadležnost i u bračnim, porodičnim i statusnim stvarima. Regulisanje nadležnosti u pravu EU

¹ Doktrina *forum non conveniens*

² H. D. Fisher, *The German Legal System & Legal Language*, Routledge Cavendish, London, Sydney, 2002, 290

³ Đ. Vuković, *Međunarodno građansko procesno pravo*, Zagreb 1987, 15

⁴ M. Pak, *Međunarodno privatno pravo*, Beograd 1991, 37

⁵ M. Pak, *Međunarodno privatno pravo*, Beograd 1989., 61

U pravu EU, ovu oblast reguliše Uredba br. 1215/2012 Evropskog parlamenta i Saveta o nadležnosti, priznanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim stvarima (dalje: Uredba 1215/2012)⁶ koja je donesena zbog određenih nedostataka koje je nosila sa sobom Uredba 44/2001⁷, koja je regulisala istu materiju. Imajući u vidu nedostatke Uredbe 44/2001, bilo je potrebno sledeće definisati u novoj Uredbi: 1. ukidanje egzekviture, odnosno, ukidanje tzv. srednjeg postupka za priznanje i izvršenje sudskih odluka; 2. proširenje pravila o nadležnosti za sporove koji uključuju tužene koji nemaju sedište ili prebivalište u državi članici; 3. povećanje efikasnosti kod izbora sudskih sporazuma o nadležnosti; 4. definisanje osnova za bolju koordinaciju paralelnih postupaka; i 5. jasnije određivanje uvođenja privremenih i zaštitnih mera u EU⁸. Inače, Uredba 1215/2012 je stavila van snage Uredbu 44/2001. Odredbe Uredbe 1215/2012 se primenjuju 4 godine, odnosno, od 10.januara 2015.

U samom nazivu Uredbe 1215/2012 stoji da se ona primenjuje u građanskim i trgovačkim stvarima. Mi ćemo dodati da će se njene odredbe primenjivati bez obzira pred kojim sudom bude pokrenut postupak u državi članici. Ali, odredbe Uredbe 1215/2012 se, posebno, ne primenjuju na finansijske, carinske i upravne predmete, kao i na odgovornost države za njene radnje i propuste u izvršenju javnih ovlašćenja⁹. Isto tako, ovaj akt se ne primenjuje na lična stanja, kao i na pravnu i poslovnu sposobnost fizičkih lica, stvarna prava koja proizlaze iz bračnog odnosa ili odnosa koji je sličan braku, a što se određuje prema pravu koje se primenjuje na takav odnos. Osim toga, Uredba 1215/2012 se ne primenjuje na stečaj, likvidaciju, postupke prinudnog poravnjanja, zatim na socijalno osiguranje, arbitražu, obaveze izdržavanja koje proizlazi iz porodičnog odnosa, roditeljskog odnosa, braka ili tazbinskog srodstva, kao i na pitanja u vezi sa testamentom i nasleđivanjem i izdržavanjem, ali koje je nastalo na osnovu smrti nekog lica¹⁰.

⁶ Regulation EU No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters - *Official Journal of the European Communities*, L 351, 20/12/2012, pp. 1-32

⁷ Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters - *Official Journal of the European Communities*, L 012, 16/01/2001, pp. 1-23

⁸ Reform of the Brussels Regulation – Latest Developments and the “Arbitration Exception”, 2, <https://www.lw.com/thoughtLeadership/Reform-of-the-Brussels-Regulation>, posećena 10.02.2019.

⁹ Član 1 Uredbe 1215/2012

¹⁰ Član 2 Uredbe 1215/2012

2. Regulisanje opšte nadležnosti u odredbama Uredbe 1215/2012

Pomenućemo neka pravila Uredbe 1215/2012 o opštoj nadležnosti, pre nego što posvetimo pažnju regulisanju isključive nadležnosti u ovom aktu. Uredba 1215/2012 predviđa pravilo opšte nadležnosti koja se određuje po prebivalištu tuženog u državi članici, bez obzira na njegovo državljanstvo, što znači da može biti tužen u toj državi. Kriterijum za opštu nadležnost pokazivao je svoje mane kada je u pitanju odnos sa trećim državama. Po odredbi Uredbe 44/2001, nadležnost države članice se može zasnovati na osnovu ovog pravila, ako tuženi ima prebivalište na teritoriji te države članice, bez potrebe da se ostvari bilo koja druga relacija, odnosno, težišni kontakt sa tom državom. Ali, za tužene sa prebivalištem na teritoriji neke druge države, nadležnost se neće određivati prema pravilima ove Uredbe, već prema nacionalnim pravilima država članica. Izuzetak predstavljaju situacije u kojima su ispunjeni uslovi za isključivu nadležnost države članice u skladu s članom 22 Uredbe 44/2001, kada prebivalište tuženog nije od značaja, čak i ako se nalazi na teritoriji treće države ili postojanje prorogacionog sporazuma u korist suda države članice. Upravo zbog navedenog problema, izbačen je sporni uslov u članu 4. stav 1. Uredbe 1215/2012 i predviđena je mogućnost da se na tužene, koji nemaju prebivalište na teritoriji zemalja EU, primenjuju pravila o posebnoj nadležnosti. Ovo rešenje bilo je modifikovano ostavljanjem mogućnosti primene dva supsidijarna osnova za nadležnost, čime se nastojalo da se proširi domen Uredbe 1215/2012, određujući tako da nema mesta za primenu nacionalnih propisa o sukobu nadležnosti¹¹.

3. Regulisanje isključive nadležnosti u Uredbi 1215/2012

Prvo što moramo reći jeste da su odredbe Uredbe 1215/2012 o isključivoj nadležnosti veoma interesantne, obzirom da pojedine odredbe koje regulišu ovu nadležnost odstupaju od opštih pravila. Međutim, kod pojedinih odredaba u ovoj oblasti se, ipak, nije odstupilo od opštih pravila. Naime, ako se radi o sporovima proizašlim iz stvarnog prava na nekretninama, biće nadležan sud države u kojoj se nalaze nekretnine, što je pravilo koje proizlazi iz tačke vezivanja *lex rei sitae*. Inače, Uredba 1215/2012 ne predviđa druge sporove osim stvarnopravnih koji se tiču nekretnina na teritoriji zemlje suda. Mislimo da je to greška, imajući u vidu da je trebalo jednim aktom obuhvatiti sve sporove koji se tiču nekretnina, ako se već pošlo od opštih pravila kod definisanja isključive nadležnosti u stvarnopravnim sprovima koji se odnose na nekretnine. Ukoliko

¹¹ Dž. Radončić, Z. Meškić, Uredba (EU) br. 1215/2012 Evropskog parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2012. godine o nadležnosti i priznanju i izvršenju sudskih odluka u građanskim i trgovačkim predmetima, *Nova pravna revija*, Časopis za domaće, nemačko i evropsko pravo, broj 1/2013, 47-48

se, na primer, radi o postupku nasleđivanja, koje se tiču nekretnina, neka pitanja vezana za nadležnost reguliše Uredba Evropskog parlamenta i Saveta br. 650/2012 o nadležnosti, merodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka i prihvatanju i sprovođenju autentičnih instrumenata u stvarima nasleđivanja i uvođenju Evropske potvrde o nasleđivanju (dalje: Uredba 650/2012)¹². Ona reguliše dokument pod nazivom Evropska potvrda o nasleđivanju, kojim se postupak nasleđivanja u prekograničnim stvarima pojednostavljuje i čini efikasnijim. Naime, opšta nadležnost suda za izdavanje Potvrde se određuje po mestu u kome je pokojnik (ostavilac) imao prebivalište u momentu smrti. Taj sud ima nadležnost da odlučuje u stvari nasleđivanja u celini¹³. Ako je ostavilac izabrao merodavno pravo za rešavanje pitanja nasleđivanja u vezi njegove imovine i ako je to pravo zemlje članice, stranke se mogu sporazumeti da sud te zemlje ima isključivu nadležnost da rešava u toj stvari. I ovde se može postaviti pitanje na koje stranke je Uredba 650/2012 mislila, imajući u vidu da to mogu biti samo naslednici. Inače, i ovde imamo izuzetak u odnosu na opšta pravila – određivanje isključive nadležnosti putem sporazuma. Osim toga, Uredba 650/2012 definiše važan princip koji se odnosi na situaciju smrti lica koje umre u državi članici, koja nije njegova matična zemlja. Tada će se primeniti pravo po mestu, gde je to lice poslednji put imalo svoje redovno boravište. To pravo će primeniti sudovi i drugi organi u državi članici. Ovaj princip doprinosi izbegavanju sukoba nadležnosti koji bi mogli da nastanu, ako se sudovi u više zemalja oglase nadležnim. Inače, Uredba 650/2012 koristi termin *habitual residence* kao redovno boravište. Izuzetak od navedenog se odnosi na situaciju kada se zasniva nadležnost po mestu nalaženja imovine pokojnika. Takva nadležnost se može zasnovati, ako je to neophodno za prenos imovine i registraciju iste u zemljišnim knjigama.

No, sa druge strane, ipak postoje izuzeci, kad su u pitanju stvarnopravni sporovi. Naime, ako se radi o postupcima koji imaju za predmet zakup nekretnine, radi privatne upotrebe iste na period od najduže šest uzastopnih meseci, tada nadležni mogu biti i sudovi države u kojoj tuženi ima prebivalište, ako je zakupac fizičko lice, kao i da zakupodavac i zakupac imaju prebivalište u istoj državi. Kod ovog jedinog izuzetka, traži se ispunjavanje više uslova. Pre svega, zakup ne može trajati dugo, odnosno, najviše šest meseci, a sa druge strane, i zakupodavac i zakupac moraju imati prebivalište u istoj državi. Znači, ovde se

¹² Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession - *Official Journal of the European Communities*, L 201, 27.7.2012, p. 107–134

¹³ Član 4 Uredbe 650/2012

radi o činjenici da se zasniva ugovorni odnos sa kraćim trajanjem što je uzeto u obzir i kod definisanja nadležnosti u slučaju nastanka spora. Osim toga, Uredba 1215/2012 nije uzela u obzir državljanstvo ugovornih strana, već samo njihovo prebivalište u istoj državi, ne definišući bliže druge aspekte, koji se mogu ticati razloga zasnivanja prebivališta, odnosno, da li zakupodavac ili zakupac imaju i prebivalište u drugoj državi, da li imaju različita državljanstva, da li imaju i neko drugo državljanstvo (bipatridi), itd. Možemo reći da je glavni razlog odstupanja od isključive nadležnosti dužina trajanja zakupa.

Zatim, ako se radi o postupcima koji se odnose na status trgovačkih društava (kao i na druga pravna lica, odnosno, udruženja), a što se odnosi na osnivanje, ništavost ili prestanak, tada će nadležan biti sud države članice u kojoj to pravno lice ima sedište. Ovo je opšte pravilo za zasnivanje isključive nadležnosti. Interesantno je da zakonodavac u našoj zemlji navedeno ne predviđa kao osnov zasnivanja isključive nadležnosti. Međutim, bez obzira da li govorimo o osnivanju društva, ništavost istih ili njihov prestanak, moramo imati na umu određivanje nadležnosti po sedištu društva koje mora biti jasno određeno, imajući u vidu da se navedeni institut različito definiše u nacionalnim zakonodavstvima. To je veoma bitno kod prestanka trgovačkih društava imajući u vidu da i pravo EU, kao i velika većina nacionalnih zakonodavstava predviđa mogućnost pokretanja i glavnog i sekundarnih stečajnih postupaka protiv istog stečajnog dužnika - društva istovremeno. Zbog toga je bitno jasno definisati sedište kao glavno središte poslovanja, mesto osnivanja, centar interesa, itd.

Ako se radi o postupcima koji se odnose na valjanost upisa u javne registre, nadležan će biti sud države u kojoj se vodi taj registar. Uredba 1215/2012 ne definiše na koje se javne registre odnosi ova odredba, pa možemo pretpostaviti da se odnosi na sve, kako na registre koji se odnose na upis nekretnina, brodova, vazduhoplova, privrednih društava, tako i na druge javne registre.

U slučaju postupaka proizašlih iz registracije ili valjanosti žigova, patenata i sličnih prava, tada će nadležni biti sudovi države u kojoj je podnesen zahtev za deponovanje tog prava ili njihovu registraciju, odnosno, države u kojoj su deponovanje ili registracija tih prava izvršeni. Ovde možemo reći da se radi o odredbi koja ograničava prava oštećenih stranaka. Naime, ako jedno lice podnese zahtev za zaštitu nekog prava industrijske svojine u zemlji svog sedišta ili prebivališta, on bi, u slučaju spora, mogao, praktično, da osporava bilo koje pokretanje postupka u drugoj zemlji, čak iako je povredio tuđe navedeno pravo. Odredba Uredbe 1215/2012 je jasna. Može se podneti tužba za utvrđivanje prava samo u zemlji podnošenja prijave. Prava industrijske svojine imaju široka dejstva, što se može odnositi na veliki broj država.

Ako se radi o postupcima koji se odnose na izvršenje sudskih odluka, biće nadležni sudovi članice u kojoj je sudska odluka izvršena ili u kojoj treba da bude

izvršena¹⁴. To se odnosi i na odluke koje su donete u zemlji u kojoj treba da budu izvršene, kao i na odluke donete u drugoj državi, a koje su priznate u postupku priznanja i izvršenja stranih odluka u zemlji u kojoj treba da budu i izvršene. Smatramo da je ova odredba logična i jedino moguća, imajući u vidu da se odluke izvršavaju u skladu sa pravilima o izvršenju u zemlji izvršenja.

Osvrnuli smo se na odredbe o isključivoj nadležnosti koje su veoma interesantne i sa stanovišta našeg budućeg zakonodavstva u oblasti Međunarodnog privatnog prava, imajući u vidu odstupanja u odnosu na opšta pravila. Činjenica je da kriterijumi za određivanje isključive nadležnosti ne smeju da budu uski i svedeni samo na pitanje regulisanja statusa nepokretnosti. Sa druge strane, moramo reći da je Uredba 1215/2012 predvidela ograničen krug slučajeva, u kojima je predviđena isključiva nadležnost za trgovačke i građanske predmete. Isto tako, možemo reći da se, kod navedenih odredaba, najviše pitanja može postaviti kod osnivanja i prestanka pravnih lica, kao i kod zaštite prava industrijske svojine. Sa druge strane, Uredba 1215/2012 nije jasno definisala o kojim stvarnim pravima je reč koja se tiču nekretnina, obzirom da je napravljen izuzetak koji se tiču zakupa nekretnina i to, na način, koji zahteva dodatna tumačenja.

4. Odnos Uredbe 1215/2012 sa trećim državama - nečlanicama

Posvetićemo pažnju i odnosu Uredbe 1215/2012 sa trećim državama, imajući u vidu status naše države u odnosu na EU, kao i odredbe o nadležnosti u budućem zakonodavstvu Srbije u ovoj oblasti, uključujući tu i odredbe o isključivoj nadležnosti. Kad govorimo o primeni odredaba Uredbe 1215/2012 u zemljama nečlanicama, moramo reći da je Evropska komisija predlagala da se odnosi sa tim državama definiše u paketu izmena, koji se sastojao iz mogućnosti zasnivanja međunarodne nadležnosti sudova država članica na osnovu odredaba o posebnoj nadležnosti, nezavisno od toga da li tuženi ima prebivalište u državi članici ili trećoj državi, zatim od uzimanja u obzir ranije pokrenutog postupka o istoj ili povezanoj stvari pred sudom treće države, kao i regulisanju prorogacionih sporazuma u korist sudova trećih država. Sam predlog izmena ranije Uredbe 44/2001 nije uključio ništa manje bitno pitanje priznanja i izvršenja odluka iz trećih država u državama članicama EU. Jedinstveno regulisanje navedenih pitanja omogućilo bi da odnos prema trećim državama u trgovačkim i građanskim predmetima bude jednak u svim državama članicama EU, umesto da podleže 28 različitih nacionalnih režima. Ipak, u novoj Uredbi 1215/2012 održala se samo izmena u pogledu mogućnosti prekida postupka pred sudom države članice usled ranije pokrenutog postupka u trećoj državi, kao i mogućnost zasnivanja međunarodne nadležnosti u potrošačkim sporovima na propisima o posebnoj nadležnosti nezavisno od prebivališta tuženog. Možemo govoriti i o

¹⁴ Član 24 Uredbe 1215/2012

prvom koraku u pravcu koordinacije međunarodne nadležnosti sa sudovima trećih država na nivou EU¹⁵. Regulisanje isključive nadležnosti u Srbiji

Kao što smo, napred, rekli, isključiva nadležnost može biti vezana za, samo, jednu činjenicu, što znači da činjenice poput mesta nalaženja stvari, državljanstva ili prebivališta mogu biti odlučujuće kod određivanja ove vrste nadležnosti. Kad je u pitanju regulisanje isključive nadležnosti u Srbiji, moramo reći da se očekuje donošenje novog zakona koji će na sličan način regulisati ovu nadležnost kao i Uredba 1215/2012. Sa druge strane, moramo se osvrnuti i na regulisanje isključive nadležnosti u sadašnjem zakonu koji egzistira skoro četiri decenije i koji definiše ovu vrstu nadležnosti, ne samo u oblasti nekretnina, nego i kod bračnih, porodičnih i statusnih odnosa.

Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja (dalje: ZRSZ)¹⁶ posvećuje veliku pažnju regulisanju nadležnosti sa elementom inostranosti. ZRSZ posebno reguliše isključivu nadležnost. U članu 47. ZRSZ se kaže da je isključiva nadležnost domaćih sudova izričito propisana zakonom. ZRSZ predviđa isključivu nadležnost u stvarima koje se tiču nekretnina koje se nalaze na teritoriji domaće zemlje, zatim, u pojedinim bračnim i porodičnim stvarima, kao i kod proglašenja nestalog lica umrlim. Mi ćemo pomenuti sve osnove zasnivanja isključive nadležnosti, iako se one ne odnose na građanske i trgovačke stvari:

- u sporovima o pravu svojine i o drugim stvarnim pravima na nepokretnosti, u sporovima zbog smetanja poseda na nepokretnosti, kao i u sporovima nastalim iz zakupnih ili najamnih odnosa u pogledu nepokretnosti, ili iz ugovora o korišćenju stana ili poslovnih prostorija, ako se nepokretnost nalazi na teritoriji domaće zemlje;¹⁷

- u sporovima o raspravljanju zaostavštine, koja se sastoji iz nepokretnih stvari, ako se one nalaze u domaćoj zemlji;¹⁸

- zatim, ova vrsta nadležnosti postoji i u sporovima, koji se odnose na utvrđivanje postojanja ili nepostojanja braka, poništaja ili razvoda braka, ako je tuženi bračni dug domaći državljanin i ima prebivalište u domaćoj zemlji;¹⁹

¹⁵ Dž. Radončić, Z. Meškić, 54

¹⁶ Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja - *Sl.list SFRJ* br. 43/82, 72/82, *Sl.list SRJ* br. 46/96

¹⁷ Član 56 ZRSZ.

¹⁸ Član 71, st.1 ZRSZ

¹⁹ Član 61 ZRSZ

- domaći sudovi će biti isključivo nadležni i u sporovima, koji se odnose na utvrđivanje očinstva ili materinstva, ako je tužba podnesena protiv deteta, koje je domaći državljanin i koje ima prebivalište u domaćoj zemlji;²⁰
- isključiva nadležnost domaćeg suda postoji i u sporovima, koji se odnose na čuvanje, podizanje i vaspitavanje dece, ako su tuženi i dete domaći državljanin i imaju prebivalište u domaćoj zemlji;²¹
- ukoliko se podnese zahtev za davanje dozvole maloletniku za stupanje u brak, domaći sudovi će biti isključivo nadležni, ako je maloletnik, koji traži dozvolu domaći državljanin, a brak se zaključuje u domaćoj zemlji, odnosno, ako se brak sklapa u inostranstvu, potrebno je da oba maloletnika imaju domaće državljanstvo;²² i
- u postupcima za proglašenje nestalog domaćeg državljanina umrlim, takođe se određuje isključiva nadležnost domaćeg suda.²³

Osim navedene sudske isključive nadležnosti, u domaćem pravu predviđena je i isključiva nadležnost drugih organa. To se odnosi na odlučivanje o čuvanju, podizanju i vaspitavanju dece pod roditeljskim staranjem, ako su obe stranke domaći državljanin i imaju prebivalište u domaćoj zemlji, zatim na odlučivanje o usvojenju, ako se radi o licima, koji su domaći državljanin i imaju prebivalište u domaćoj zemlji, kao i u postupcima koji se tiču staraoca domaćih državljanina, bez obzira gde imaju prebivalište.²⁴

Kao što se vidi, ZRSZ je primenio opšta pravila na definisanje isključive nadležnosti i utvrdio tri kriterijuma za njegovo određivanje. To su: mesto nalaženja kod nekretnina i državljanstvo i prebivalište u drugim stvarima, koji se, pre svega, tiču, statusnih, bračnih i porodičnih odnosa. Kod regulisanja isključive nadležnosti, u ZRSZ se pošlo od zaštite interesa, pre svega, fizičkih lica, ako uzmemo u obzir vrstu predmeta na koju se odnosi. Moramo reći da je ZRSZ predvideo ograničeni broj predmeta u kojima se definiše ova vrsta nadležnosti.

Posvetićemo pažnju i Nacrtu Zakona o međunarodnom privatnom pravu Republike Srbije²⁵, koji na drugačiji način reguliše isključivu nadležnost u odnosu

²⁰ Član 64, st.1 ZRSZ

²¹ Član 66, st.1 i 2 ZRSZ

²² Član 70 ZRSZ

²³ Član 78, st.1. ZRSZ

²⁴ Đ.Vuković, 18; Članovi 66, 74 i 76 ZRSZ

²⁵ Nacrt Zakona o Međunarodnom privatnom pravu, konačna verzija, sajt Mini starstva pravde Republike Srbije, <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, posećena 09.02.2019.

na ZRSZ. Odredbe Nacrta ZMPP su slične odredbama Uredbe 1215/2012. Pre svega, Nacrt ZMPP predviđa da isključiva nadležnost može biti definisana jedino međunarodnim ugovorom ili zakonom²⁶. Ako se radi o postupcima vezanim za upis u javni registar koji se vodi u Srbiji, kao i o postupcima u vezi punovažnosti tih upisa, isključivo je nadležan sud u Srbiji²⁷. Sud u Srbiji je isključivo nadležan i za određivanje i sprovođenje izvršenja odluke koja treba da se izvrši ili je izvršena u Srbiji²⁸. Odredba člana 25 Nacrta ZMPP je diskutabilna, imajući u vidu da se ona odnosi na sporazumnu nadležnost, a da se ista definiše kao isključiva, što je u suprotnosti sa opštim pravilima Međunarodnog privatnog prava o sporazumu stranaka o nadležnosti suda. Naime, Nacrt ZMPP predviđa da se stranke mogu sporazumeti o nadležnosti suda koji će rešavati spor koji je nastao ili postoji mogućnost da nastane. Zatim, zakonodavac predviđa da će se ovako određena nadležnost tretirati kao isključiva, osim ako se stranke drugačije ne sporazumeju, što je nelogično, obzirom da su se stranke već sporazumele o nadležnosti. Sporazumna nadležnost ne može biti isključiva, bez obzira što bi se moglo tumačiti da se navedeno odnosi na zabranu povrede isključive nadležnosti u situacijama u kojima zakon predviđa istu. Osim toga, u članu 26 Nacrta ZMPP ponavljaju se prva dva stava iz člana 25, tako da možemo zaključiti da je, najverovatnije, u pitanju tehnička greška. U svakom slučaju, o isključivoj nadležnosti se ne može govoriti kada stranke definišu nadležnost sporazumom.

Po Nacrtu ZMPP, isključiva nadležnost je predviđena i u sporovima koji se tiču punovažnosti osnivanja, ništavosti osnivanja i prestanku pravnih lica, kao i organizacija bez svojstva pravnog lica, odnosno, u sproovima koji se tiču punovažnosti odluka navedenih subjekata, ako oni imaju sedišta u Republici Srbiji. Slična odredba je predviđena i u Uredbi 1215/2012. Pitanje koje se ovde može postaviti, odnosi se na status organizacija bez svojstva pravnog lica, a koja obavljaju delatnost na teritoriji Republike Srbije. Naime, ako, po našem pravu, filijala, zastupništvo, poslovna jedinica i ostali oblici koji se mogu pojaviti u ovom obliku, nemaju svojstvo pravnog lica, tada se ne bi mogla zasnovati isključiva nadležnost našeg suda, imajući u vidu da se radi o sastavnim delovima pravnih lica koja su osnovana u inostranstvu i koja imaju sedišta izvan Republike Srbije. Ovde se ne radi o institutu stvarnog sedišta koje se kao tačka vezivanja primenjuje za određivanje merodavnog prava kod pravnih lica koja obavljaju deatnost u drugoj zemlji u odnosu na zemlju osnivanja. Drugo pitanje koje se ovde postavlja, odnosi se na državnu pripadnost organizacije bez svojstva pravnog lica. Ona mora imati pripadnost zemlje u kojoj je osnovana, ali ako

²⁶ Član 22 Nacrta ZMPP

²⁷ Član 23 Nacrta ZMPP

²⁸ Član 24 Nacrta ZMPP

pođemo od osnovnog kriterijuma za određivanje isključive nadležnosti u sporovima vezanim za pravna lica, onda moramo kao kriterijum uzeti sedište kao mesto osnivanja ili mesto obavljanja glavne delatnosti. Filijala, poslovna jedinica, kao i druge organizacije bez svojstva pravnog lica nemaju u drugoj zemlji sedište i ona predstavljaju deo matičnog pravnog lica koja su osnovana u drugoj zemlji. Međutim, ako bi organizacija bez svojstva pravnog lica posedovala imovinu, koja bi se sastojala od nekretnina na teritoriji Republike Srbije, onda bi se mogla prihvatiti isključiva nadležnost, ali samo u sporovima koji bi se ticali te imovine. Još jedno pitanje koje se ovde postavlja odnosi se i na prestanak pravnih lica. Stečajno zakonodavstvo reguliše mogućnost pokretanja i sekundarnih, odnosno, posebnih stečajnih postupaka protiv filijala dužnika koje se nalaze u drugoj zemlji, što smo pomenuli i ranije.

Isključiva nadležnost sudova Republike Srbije postoji i u sporovima koji se odnose na stvarna prava u vezi sa nepokretnostima koje se nalaze na teritoriji naše zemlje. Navedeno se odnosi i na pitanja zakupa tih nepokretnosti²⁹. Ovde je nelogično posebno pominjati zakup, obzirom da je i zakup jedan oblik stvarnog prava. Bez obzira o kom stvarnom pravu se radi, ako se ono odnosi na nepokretnost na teritoriji domaće zemlje, nadležnost domaćeg suda je isključiva. Sledeća odredba istog člana se odnosi na slučajeve, kada se radi o kratkoročnom zakupu nekretnina koje se nalaze na teritoriji Srbije. Tada sud naše države nije isključivo nadležan, ako je ugovor zaključen od strane fizičkog lica za njegove potrebe u periodu od najduže šest (uzastopnih) meseci, s tim što se kao uslov ovde postavlja da i zakupodavac i zakupac imaju prebivalište u stranoj državi³⁰. Sa druge strane, u istovetnom slučaju koji se odnosi na nekretnine koje se nalaze u inostranstvu, sud Republike Srbije može biti nadležan u tim sporovima, ako zakupodavac i zakupac imaju prebivalište u Srbiji³¹. Obzirom da Uredba 1215/2012 na sličan način reguliše navedeni slučaj, mislimo da je Nacrt ZMPP trebalo da preuzme odredbu navedenog akta u potpunosti.

Najzad, Nacrt ZMPP određuje isključivu nadležnost i u sporovima koji se odnose na registraciju ili punovažnost prava na patent, robni ili uslužni žig, kao i na druga prava industrijske svojine, za koje postoji obaveza registracije, ukoliko je prijava registracije podnesena u Srbiji, odnosno, ako je u Srbiji već izvršena registracija navedenih prava³². Ovde upućujemo na primedbu koju smo naveli kod analize odredbe Uredbe 1215/2012 koja na sličan način reguliše ovaj slučaj.

²⁹ Član 124, st.1 Nacrta ZMPP

³⁰ Član 124, st.2 Nacrta ZMPP

³¹ Član 124, st. 4 Nacrta ZMPP

³² Član 139, st. 2. Nacrta ZMPP

Možemo reći da Nacrt ZMPP u potpunosti drugačije reguliše isključivu nadležnost u odnosu na ZRSZ, tako da je jedino odredba koja se odnosi na određivanje isključive nadležnosti u sporovima koji se odnose na stvarna prava na nekretninama koje se nalaze na teritoriji naše zemlje preuzeta iz ZRSZ. Ostale odredbe su, praktično, istovetne kao i odredbe Uredbe 1215/2012. Zaključak

Određivanje kriterijuma za zasnivanje isključive nadležnosti u jednoj državi ima za cilj zaštitu najvažnijih vrednosti koje su vezane za samu teritoriju države ili njene građane i privredne subjekte. Osim toga, kriterijumi su vezani i za podnošenje zahteva za nastanak pravnog odnosa ili samo nastajanje pravnog odnosa na teritoriji jedne zemlje. Kad govorimo o kriterijumima za zasnivanje isključive nadležnosti u građanskim i trgovačkim stvarima po odredbama Uredbe 1215/2012, moramo reći da su oni vezani za pravna lica, pre svega, kao i za imovinu tih pravnih lica. Ako uzmemo u obzir opšta pravila Međunarodnog privatnog prava za definisanje isključive nadležnosti, to su i mogli biti jedini kriterijumi za zasnivanje ove vrste nadležnosti u navedenim stvarima. Međutim, ti kriterijumi su, uglavnom vezani, za pravna lica. Naime, vezanost pravnog lica za jednu zemlju preko sedišta, odnosno, mesta osnivanja, koje se može definisati i kao centar poslovanja, zatim upisa tih lica i njegove imovine u javne registre, zaštite prava industrijske svojine koja su, uglavnom, vezana i za poslovanje pravnih lica, kao i samog mesta nalaženja imovine pravnih lica, koja se sastoji od nekretnina na domaćoj teritoriji su, praktično, svi kriterijumi koji su predviđeni u Uredbi 1215/2012 za zasnivanje ove vrste nadležnosti. Ali, mesto nalaženja nekretnina, upis u javni registar, zaštita prava industrijske svojine, kao i izvršenje sudskih odluka možemo vezati i za druge građanskopravne i trgovačkopravne odnose. Uopšte, kada govorimo o regulisanju nadležnosti u predmetima sa elementom inostranosti, moramo poći od činjenice da se radi o nadležnosti koja mora da obuhvati niz oblasti koje se pojavljuju u okviru građanskopravnih odnosa, kao i različitost nacionalnih zakonodavstava, ako uzmemo u obzir da je jedan od ciljeva akata, koji se donose da bi se primenjivali na teritorijama više zemalja, unifikacija pravila u ovoj oblasti. Upravo je to slučaj sa Uredbom 1215/2012 koja je uzela u obzir ne samo primenu nacionalnih prava država članica, već i činjenicu da se u ovim odnosima mogu pojaviti i lica, bilo ona fizička ili pravna, iz drugih zemalja – nečlanica. U svakom slučaju, Uredba 1215/2012 je kod regulisanja nadležnosti sa elementom inostranosti pošla od opštih pravila, primenjujući ih i u drugim situacijama koje ranije nisu bile obuhvaćene istim. To se, naročito, odnosi i na regulisanje isključive nadležnosti.

Praktično iste odredbe koje definiše Uredba 1215/2012 je prihvatio i Nacrt ZMPP. Isključivu nadležnost Nacrt ZMPP definiše samo u navedenim slučajevima. Kada su u pitanju ostali građanskopravni odnosi, Nacrt ZMPP definiše samo nadležnost suda Republike Srbije uz ispunjenje određenih kriterijuma za zasnivanje te nadležnosti, ali ne upotrebljava termin isključiva nadležnost. U

odnosu na ZRSZ, Nacrt ZMPP u mnogim slučajevima drugačije reguliše pitanje nadležnosti, kao, npr., kod nasleđivanja³³. U svakom slučaju, svaka država može zadržati pravo da definiše regulisanje isključive nadležnosti u pojedinim oblastima po opštim pravilima, samostalno definišući zaštitu određenih vrednosti.

Vladimir Čolović, PhD.*

Regulation of Exclusive Jurisdiction in the EU Law - with a focus on regulation in the Serbian legislation

Summary

The exclusive jurisdiction of courts and other authorities is defined in individual disputes with an foreign element whose characteristics are related to the state in which courts and other authorities are located, when certain values are protected, the nature of which is defined by that state. In EU law, exclusive jurisdiction defines Regulation no. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. This Act defines exclusive jurisdiction in matters relating to: 1) object rights in rem in immovable property or tenancies of immovable property located in the territory of the state of the court, 2) the matters relating to the status of companies, 3) the matters relating to the entry into the public register, 4) the matters relating to the registration procedure and the validity of trademarks, patents and other similar rights, and 5) the matters relating to enforcement of a judgments in the state of the court. This paper, also, pays attention to the regulation of exclusive jurisdiction in the Act on resolving the conflict of laws with the regulations of other countries of Serbia, as well as in the Draft of the future Act on International Private Law of Serbia. The author in the paper concludes that provisions relating to the exclusive jurisdiction in above said acts are uncomplete.

Keywords: foreign element, exclusive jurisdiction, Regulation no. 1215/2012, immovable property, judgment.

³³ Član 114 Nacrta ZMPP

* Principal Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade.